

Kontinuita historického i novodobého architektonického vývoje v Praze

*Bývalá Pražská spořitelna,
dnes Muzeum Klementa Gottvalda —
arch. Antonín Wiehl, Oswald Policka, 1892—1894
(snímek Štencův archiv)*



Ještě do nedávné doby nebyl vztah památkové péče k tzv. novodobé architektuře plně vyjasněn. Je to jistě zcela pochopitelné a vysvětlitelné. Novodobá architektura je produktem rozvíjející se průmyslové revoluce v nejširším smyslu slova. Její postavení vůči historické architektuře sejevilo do značné míry antitetické. Vždyť vlastně teprve prudký masový růst novodobé výstavby vyvolal k životu uvědomělou vědecky koncipovanou památkovou péči. Proto ještě před nedlouhou dobou souvislý vývojový cyklus v teorii vývoje architektury končil posledními fázemi klasicismu zhruba okolo r. 1850.

Novodobá architektura se rýsovala jako izolovaný jev, zrozený ze zcela jiných předpokladů a podmínek než tomu bylo v průběhu předchozího tisíciletí. Hledělo se na ni jako na svět nesmírně poutavý a různotvárný, ale bez těsného vztahu k předchozímu vývoji, na svět ovládaný zcela rozdílnými zákonitostmi než stavitelství starších období.

Tento pohled byl naprosto nesprávný. Problematiku ochrany novodobé a historické architektury třeba chápat zcela komplexně, souvisle. Nutno proto i v našich myslích, v našem povědomí odstranit pomyslný předěl mezi oběma zdánlivě disparátními světy. Za důležitý krok na této cestě považuji pokus o harmonické zařazení novodobé architektury do plynulého tisíciletého vývoje stavitelství. V rámci této krátké stati se ovšem musím omezit na několik hlavních poukazů čerpajících z příkladů našeho hlavního města. Je především nutno opustit polovinu 19. stol. jakožto základní vývojový architektonický přerýv. Uměleckohistoricky řečeno, klasicismus nestojí na konci velkého cyklu, jak se dříve soudilo, ale naopak zahajuje jeho novou etapu. Je těsně spjat s revolučními zvraty myšlení a postupnou transformací společenských a hospodářských po-

měrů, jejíž kořeny třeba hledati v atmosféře Velké francouzské revoluce a v desetiletích ji předcházejících. Právě v období klasicismu počíná radikální proměna velkých měst, vytváří se pojem novodobého činžovního domu s přiměřenou vybaveností. Objevují se první náznaky porušování dosud převážně respektované ucelené hladiny výškové zástavby, vyrůstají továrny a první stavby železniční. Na území Prahy se tehdy rozvinula kvantitativně významná architektonická činnost, jež však jen ojediněle vystoupila nad světový průměr. Výrazný provincionalismus první poloviny 19. stol. a snad určité invenční vyčerpání z velkolepého patosu období baroku se nesporně projevilo i v poloze výtvarné. Praha na krátký čas ustoupila z předních řad světového architektonického vývoje. Mezitím však se zrodil romantismus, především jako směr literární, který se zaměřil na středověk a jeho oslavu. Záhy se to odrazilo i ve světě výtvarném. Pražská architektura pozdního romantismu padesátých i šedesátých let se projevovala gotizujícími fasádami řady novostaveb, soustředěných zejména na území intenzivní stavební činnosti, totiž na Novém Městě a v Karlíně. Právě na rozhraní obou zmíněných čtvrtí vyrostl snad nejryzejší příklad tohoto období, dům čp. 1061/II, Na Poříčí od Jana Kudláčka z r. 1862.

Z hlediska souvislého proudu architektonického vývoje nás však zajímají souběžné tendence rozložit goticky pojaté tvarosloví do specifických forem s romantickou gotikou vlastně nijak nesouvisejících, jež se projeví na řadě novostaveb pražských kolem a po polovině 19. stol. Rýsuje se tu krátká vývojová etapa, naznačující, že smysl pro formální bohatost a rozmanitost utlumený v období klasicismu se opět navrátil. Tento jev se pochopitelně neomezuje toliko na Prahu, ale na území hlavního města se nesporně rozvinul do pestré mnohotvárnosti. Byl to příslib dalšího pražského vývoje.

Klasicismus určil svého času základní tendence obsahující program vzkríšení architektonických projevů dávných slohových období. Neogotiku, nevhodnou pro přiměřená uplatnění v profánní architektuře, zatlačila záhy neorenesance převážně do sféry kulturní. Renesance nejlépe odpovídala prudce stoupající potřebě po monumentálním architektonickém výrazu nesčetných veřejných budov, vyvolané složitou společenskou i ekonomickou diferenciací doby prostoupené intenzivním technickým a civilizačním rozvojem. Jeho prudkost a rychlost totiž předběhla výtvarnou kapacitu doby. V tom spočívá dle mého názoru hlavní problematika období tzv. eklektických slohů, kterými se donedávna více či méně pohrdalo. Výtvarné ideje se rodí zřejmě pomaleji a obtížněji než rozvoj civilizace v období průmyslové revoluce. Nebylo však možno dále vyčkávat. Renesanční odkaz jevil se rozhodně po všech stránkách jako nejpříhodnější. Vždyť během několika málo let, nikoliv dokonce desetiletí, musela architektura řešit nesčetné nové problémy dispozičně funkční a technické. Není divu, že na více jí momentálně nezbylo dosti času.

Praha na prahu svého prudkého růstu se pochopitelně plně podílela na tomto světovém vývoji. Od šedesátých let je neorenesance slohovým výrazem reprezentativních městských budov. Toto období však současně vyznačuje nástup nové tvůrčí ofenzívy. V Praze se opouští úroveň provincionalismu, rychle se dohání evropské niveau. Záhy se město dostává do popředí evropského neorenesančního vývoje. Architekt Národního divadla Josef Zítka se stal jeho vynikajícím reprezentantem. Neorenesance vytlačila gotiku načas i z oblasti architektury církevní. Jejím vysoce ušlechtilým dílem je



*Bývalý Národní dům na Vinohradech, dnes Ústřední kulturní dům dopravy a spojů —
arch. Antonín Turek, 1894 (snímek Č. Šíla)*



Pražské lázně, nábreží kapitána Jaroše (snímek M. Marečková)



Kubistický dům v Libušině ulici — arch. Josef Chochol, 1911—1912 (snímek Z. Helfert)



„U černé růže“, čp. 853/II — arch. Jan Frensel, 1847 (snímek D. Uldrychová)



Čp. 1061/II na Novém Městě — arch. J. Kudláček (snímek D. Uldrychová)

Barvitiova bazilika sv. Václava na Smíchově. Ovšem z našeho hlediska je svým způsobem důležitější jiný jev, naznačující, že výtvarná úrodnost pražské půdy, projevivší se v tolika případech v průběhu minulých staletí, se pozvolna plně obnovila. Je to pozoruhodný fenomén české neorenesance, plně vyhraněný již v sedmdesátých letech 19. stol., který se programově odklonil od kosmopolitní neorenesance italizující a navázal na tradice domácí. Tento průběh je z hlediska hodnocení celkové pražské výtvarné atmosféry velice významný, neboť svědčí o intenzivním uměleckém napětí doby, jež měla sílu opustit tradiční koleje a vydat se na vlastní cestu. Z tohoto hlediska nebyla pražská česká neorenesance plně doceněna a bylo by třeba jí v rámci pražské památkové péče věnovat intenzivní pozornost. Nepřitahuje toliko bohatostí tvarosloví svých fasád, ale především vysokou výtvarnou i řemeslnou úroveň svých detailů.

Ovšem nově nastoupená cesta nezůstala u české neorenesance. Ukazovalo se, že ještě intenzivněji se v Praze uplatňoval barok ve všech svých fázích. Z české neorenesance vede plynulá cesta k neobaroku, který se také projevil významnými realizacemi. Přerod české neorenesance do neobaroku je skutečně podivuhodným projevem vnitřní dynamiky pražského architektonického vývoje v průběhu poslední čtvrtiny 19. stol. Třeba litovat, že označení „eklektické slohy“ je vyslovováno a zní dosud často spíše pejorativně. Je přirozené, že při obrovské stavební produkci tohoto období se stalo eklektické tvarosloví často kořistí stavitelů bez jakékoliv výtvarné koncepce. To však nic nemění na mimořádném významu pražského eklekticismu. Stačí jen projít se ulicemi dvou dalších středoevropských hlavních měst Berlína a Vídně, abychom si plně uvědomili skutečně mimořádně uměleckou úroveň pražského eklekticismu, který se nejeví jako slepá kolej či projev umělecké nemohoucnosti, ale jako článek dramatického architektonického vývoje, jehož významné ohnisko plálo právě v Praze.

Tempo vývoje se prudce zrychluje. Několik málo let od konce 19. stol. až po výbuch světové války patří vlastně k nejpozoruhodnějším v pražském architektonickém životě vůbec. Dosud nebylo řádně zhodnoceno dílo profesora Kouly, jehož rodinná vila v Bubenči již z r. 1896 zúčtovala naprosto s eklekticismem a předjímá v mnohém směru pozoruhodně budoucí vývoj. Z neobaroku vede cesta přímo k secesi, jejíž výtvarný projev vlastně uzavírá cyklus započatý před více jak sto lety klasicismem.

Byla to podivuhodná doba, jež prostoupila hluboce celou naši kulturu od literatury až po umělecké řemeslo. Málo slohových období bylo tak originálně tvořivých a snažilo se vyrovnat původním způsobem s každým detailem. Secese není ovšem zjevem omezeným snad na Prahu, ale má řadu tváří, z nichž ta pražská se řadí k nejčasnějším, nejoriginálnějším a nejbohatším. Uplatňuje se v ní atmosféra konce cyklu, charakterizovaná právě velkou rozmanitostí forem. Secese je vlastně první na starší tradici neodvislý, neeklektický projev moderní doby. Je příznačné, že našel tak bohaté a velkolepé uplatnění právě v Praze. Udivuje jistě, že měla tak krátké trvání, neboť její válečné či poválečné projevy jsou toliko pouhým odvarem kratičkého velkého období let před první světovou válkou.

Ovšem, a v tom je právě největší fenomén předválečné Prahy na počátku tohoto století, secese tu nebyla jediným uměleckým projevem. Vedle něho krystalizují dva další, tzv. česká moderna a kubismus. Oba dva směry se od sebe pronikavě liší. Moderna ve své ryzí podobě je mj. charakterizována úspornou harmonickou kompozicí hmot zbavených bohatého povrchového dekoru, který byl nezbytným průvodcem secese.



Detail fasády domu čp. 623 v Holešovicích (snímek M. Šonková)

Architektura kubistická naproti tomu hněte s výrazným plastickým účinkem stěny objektů ve snaze je zhybnit a dramatizovat. Moderná i kubismus stojí na počátku dalšího cyklu, který se ovšem plně projevil až po první světové válce.

Fenomén předválečné Prahy, kde se v krátké době několika let rozvíjela architektonická tvorba ve třech rozdílných směrech, je ve světové historii architektury jistě dosti ojedinělý. Dochované projevy tohoto dramatického výtvarného děje zasluhují proto mimořádnou památkovou pozornost. Přerušila ho první světová válka. Po ní doznívala chabě a neduživě secese, dobíhaly moderna i kubismus. Tento výtvarný směr, který měl ze všech tří vlastně nejlepší výhledy, se kupodivu na čas vytratil ze scény. Několikrát se vzdmula vlna tzv. dekorativismu, který vyjadřoval pokus o jakousi syntézu zmíněných předválečných směrů, ale bez dalšího vývoje, bez pokračování. Již ve dvacátých letech se v Praze uplatnila díla konstruktivistická, jež pak ve třicátých letech dosáhla evropské úrovně s řadou významných reprezentantů.

Je pozoruhodné, že kubismus byl dlouho zcela zapomenut. Jeho principy ožily ovšem

ve velkém přehodnocení až v současné architektuře, vůči níž se dávná pražská epizoda jeví být skutečně obdobím předjímajícím projevy daleké budoucnosti.

V současné době prožíváme vlastně obdobu druhé poloviny 19. stol. Pronikavé změny v celé struktuře života staví architektury před nepředstavitelně složité různotvárné problémy, které znemožňují namnoze plná, sytá výtvarná řešení. Architektura byla převážně omezena na řešení monumentálních staveb, kde se může uplatnit nová tvůrčí invence potlačená jinak typizací v projekci i ve stavební výrobě. Příležitost tvorby nové moderní komplexní architektury se mimořádně zúžila. Stojíme na prahu nového cyklu?

Pokusil jsem se v tomto heslovitém přehledu nastínit architektonický vývoj Prahy v průběhu posledního století a upozornit zejména na skutečnost, že neprobíhal izolovaně, ale že rostl z kořenů společných vší pražské tvorbě. V rámci více jak tisíciletého vývoje nepředstavuje pražská architektura posledního sta let něco okrajového, naopak v tomto období se území hlavního města projevilo stejně podivuhodně úrodné, jako tomu bylo již tolikrát v minulých staletích. Fenomén dramatického vývoje v letech před první světovou válkou je pak sám o sobě zcela jedinečným příkladem vystupňované intenzity architektonické tvorby, důstojný novodobý reprezentant starších slavných vývojových etap.

Architektonické památky posledního století mají proto stejnou důležitost jako starší historická stavební díla, patří do jedné mohutné pražské architektonické rodiny.

Třeba v této souvislosti vysoce ocenit ideový přístup Pražského střediska státní památkové péče a ochrany přírody k uvedené problematice. Památková praxe Střediska prokazuje ve svých praktických výsledcích, že Středisko vysoce hodnotí nejen skvělou historickou architekturu, jež Prahu proměnila v nejkrásnější město světa, ale i jejího novodobého následovníka.